

прибутковості і, відповідно, і вартості такого типу угідь теж було значним, а саме: на луках – від 10 крб. за десятину у Костянтиноградському повіті до 23 крб. у Лубенському; болотних сіножатей – від 2 крб. 42 коп. у Золотоніському повіті до 14 крб. у Миргородському. Не залишились осторонь і лісові угіддя, які теж були оцінені. Оціночна комісія розділила їх на два розряди: у складі лісів першого розряду тверді породи давали 400 крб. із десятини, м'які – 200 крб., а сосна – 600 крб. Ліси другого розряду давали загалом на 100 крб. менше прибутку по кожній із вищезгаданих порід дерев [3, 38].

Отже, на рубежі XIX – XX ст. у Полтавській губернії кадастрова оцінка земельних угідь була здійснена у повному обсязі в усіх повітах, що дало можливість вирішувати цілий комплекс економічних проблем, серед яких чи не найважливіше значення мало більш справедливе оподаткування, яке відтепер було поставлене у пряму залежність від прибутковості землі. Проте це стосувалось лише селянства та інших непривілейованих класів, тоді як дворянство і надалі мало числені пільги в оподаткуванні, включаючи і відповідні платежі за володіння сільськогосподарськими угіддями.

Джерела і література

1. Статистические труды Ивана Федоровича Штукенберга, издаваемые сыном автора, Антоном Штукенбергом. Статья XXVII: Описание Полтавской губернии. Перевод с немецкого. – СПб.: Тип. И.И. Глазунова и комп., 1858. – 161 с.
2. Земли Полтавской губернии и их доходность. Золотоношский уезд. Материалы для оценки недвижимых имуществ по закону 1893 г. С почвенной картой межевых дач и оценочных местностей уезда. – Полтава: Электрич. типо-литограф. Преимников Дохмана, 1911. – 56, 6 с.
3. К вопросу об установлении оценочных норм для земельных имуществ Полтавской губернии. Доклад губернской земской управы в губернскую оценочную комиссию о заключениях уездных оценочных учреждений по проекту земельно-оценочных норм. С приложением «Заключений уездных оценочных комиссий и земских собраний». – Полтава: Электрич. типо-литограф. Преимников Дохмана, 1912. – 230 с.

Оксана Силка

ДИТЯЧІ ЯСЛА-ПРИТУЛКИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРИВАТНО-ГРОМАДСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ ПОЧАТКУ XX ст.

Перші тимчасові або літні сільські ясла-притулки в Російській імперії були організовані у 70-х рр. XIX ст. на приватні кошти колишніх поміщиків. З 80-х рр. XIX ст. ініціатива перейшла до земств.

Необхідність обговорення питання на рівні земських зборів про організацію літніх ясел-притулків у сільській місцевості, і, як результат, отримання фінансової підтримки з боку окремих з них, була викликана

декількома причинами: забезпечення протипожежної ситуації з боку земств, а саме – влаштування ясел з метою зменшення кількості пожеж від дитячого недогляду; покращення ситуації з літньою безпритульністю, зокрема частковою компенсацією відсутності належного догляду з боку батьків за дітьми у час активного збору врожаю; інформування селянок про санітарно-гігієнічні основи догляду за дітьми тощо.

Серед українських земств піонером у справі організації літніх сільських ясел-притулків є Полтавське земство. Вперше це питання на обговорення Полтавських губернських земських зборів було підняте у 1896 р., а у 1897 р. за їхньої фінансової підтримки у сумі 1000 крб. відкрито 3 ясел-притулків: у с. Піски Лубенського повіту, у м-ку Уствиця Миргородського повіту та у с. Деньги Золотоніського повіту. Зазначимо, що перший успішний досвід щодо прихистку 1774 дітей сприяв виділенню у наступному 1898 р. суми у 7000 крб. Щодо визначення способів та форм організації сільських ясел-притулків губернське земство надало повну свободу дій їхнім ініціаторам. На ці кошти було організовано 56 притулків у 12 повітах. Зокрема, у Гадяцькому – 3, Золотоніському – 16, Кобеляцькому – 3, Кременчуцькому – 1, Лубенському – 10, Лохвицькому – 2, Миргородському – 2, Полтавському – 6, Прилуцькому – 2, Переяславському – 4, Пирятинському – 6, Хорольському – 1. Закцентуємо увагу на тому факті, що навіть за наявності коштів (на організацію 56 ясел було виділено близько 3600 крб.) та дозволів на орендування земських приміщень, у трьох повітах – Зеньківському, Костянтиноградському та Роменському не знайшлося жодної приватної особи чи громадського об'єднання, які б узялися за справу організації літнього прихистку дітей [1, 50–51].

У 1899 р. питання про допомогу селянам у догляді за дітьми під час жнив поставили на обговорення і Чернігівські губернські збори. З цією метою губернська земська управа звернулась до повітових справників з питанням про визначення сіл, на території яких необхідно було б організувати ясла, на кого можливо було б покласти реалізацію пректів та, яких видатків буде потребувати вирішення цього питання. Позитивний відгук на ці ініціювання в окремих повітах, наприклад у Ніжинському, продовжувався й у 1916 р. [2].

З 1900 р. до справи організації літніх ясел-притулків долучилося Харківське земство, асигнувавши 4400 руб. зі страхового капіталу для стимулювання тих повітових управ, які приймуть рішення про відкриття ясел. За даними О. Гужви та О. Кравченко, влітку 1900 р. 12 ясел-притулків відкрилися у шести з дванадцяти повітів: Богодухівському – 1, Зміївському – 2, Ізюмському – 2, Куп'янському – 3, Лебединському – 3 та Старобільському – 1 [3, 9].

Катеринославське земство з 1900 р. призначило щорічне фінансування на сільські ясла-притулки із сумм страхового капіталу у

розмірі 4000 крб. із розрахунку по 500 крб. на повіт. У 1900 р. розпочали свою роботу 14 ясел: у Верхньодніпровському повіті – 6, в Олександрійському, Бахмуцькому, Катеринославському та Новомосковському повіті – по 2. У наступні роки, за інформацією Е. М. Баздирєвої, кількість дитячих установ помітно збільшилась: у 1902 р. – 56, у 1903 р. – 46, у 1904 р. – 49 [4, 11].

Опрацювання джерельного та історіографічного матеріалів дозволило виявити наступні категорії громадян та громадських об'єднань, які долучилися до справи соціального захисту сільських дітей: найбільш чисельну групу представляють приватні особи – колишні землевласники, лікарі, вчителі (в окремих випадках навіть професори) та їхні дружини; далі йдуть місцеві сільські церковні братства; з початком Першої світової війни до справи організації ясел-притулків долучилося Російське попечительство про охорону материнства та дитинства, яке знаходилося під патронатом Государині Імператриці Олександри Федорівни; що ж стосується проявів ініціатив з боку сільських кооперативних об'єднань, фінансових спілок, сільськогосподарських товариств або сходів сільських громад – можемо навести лише вкрай поодинокі випадки.

Зміст офіційних звітних матеріалів про роботу літніх ясел-притулків у сільській місцевості України на початку ХХ ст. свідчить лише про позитивні результати набутого досвіду. Беззаперечно, головний здобуток полягає у майже повному забезпеченні життя дітей у період жнив, зменшенні динаміки захворюваності та покращенні фізичного стану. А от завдання стимулювати зародження громадської ініціативи в селянському середовищі щодо організації літніх ясел так і залишилося завданням. «Необхідно, щоб самі селяни почали організовувати свої ясла-притулки», – писав проф. С. Павлов у 1902 р. – «Без цього більша частина сіл та деревень, не дивлячись на усі зузилья земств та приватних благодійників, залишаться без ясел» [5, 20]. Інший земський лікар Д. М. Жбанков пов'язував періодичне зменшення закавленості в організації літнього дитячого прихистку «відсутністю осіб, які б уміло та енергійно узялись би за влаштування ясел» [6, 53].

У селянському середовищі спостерігалась інертність щодо організації власними силами (на рівні ініціювання та організації діяльності) сезонних дитячих ясел-притулків. Фінансове стимулювання до відкриття таких установ з боку земств у кожному селі не завжди було ефективним через об'єктивні причини – сільське населення в силу своєї психології та відсутності попереднього позитивного досвіду, спочатку не сприймало сам факт організації ясел-притулків, як щось корисне.

У 1908 р. на території 44 губерній Російської імперії у літній період були організовані ясла-притулки, які, за приблизними підрахунками, допомогли 300 тис. селянських дітей. На нашу думку, концентрація ясел-притулків на усій території Російської імперії не може бути визначена, як

рівномірна. Їхнє ініціювання, організація та діяльність залежали від двох причин: масштабів інформаційно-пропагандистської роботи та економічного рівня життя сільського населення, а фактично його бідності. І хоча сучасні українські дослідники позитивно оцінюють прояви приватно-громадського ініціювання щодо організації літніх сільських ясел та динаміку їхнього виникнення й поширення в українських губерніях, у тому числі і на сільському рівні, порівняльний аналіз основних показників між територіально та чисельно «однаковими» губерніями, свідчить не на користь українських. Співставлення лише одного фактору, а саме співвідношення кількості сіл до кількості ясел-притулків у них, свідчить про мінімальне територіальне охоплення, а відповідно опосередковано дає привід і для оцінки розуміння українськими селянами необхідності організації громадського соціального захисту їхніх дітей.

Ще один аспект, на який варто звернути увагу – це особиста мотивація участі у створенні мережі ясел-притулків. По-перше, виділяємо власну громадську позицію, яка полягала у прагненні до організації відповідних умов для збереження життя сільських дітей. По-друге, економічний чинник – забезпечення ефективної сільськогосподарської роботи у сезон жнив. По-третє, одноразова фінансова підтримка у вигляді грошової винагороди за роботу у яслах-притулках, адже близько 80% завідувачів, вихователів та нянь працювали не з благодійних переконань, а за земські кошти.

Окремо слід проаналізувати і негативний досвід у діяльності сільських ясел, який, як правило, пов'язаний з особистим ставленням завідуючого установи до виконання своїх обов'язків. Яскравою ілюстрацією функціонування системи літніх притулків в українському селі є звіт про діяльність двох дитячих установ у Золотоніському повіті Полтавської губернії, який за кількісними показниками перебував на лідерських позиціях. На наш погляд, така ситуація є достатньо показовою та у повній мірі відображає загальноукраїнські тенденції.

«Із притулків був відвіданий притулок у с. Вознесенське, який знаходився під наглядом вчительки Є. Я. Папуші, яка дійсно виконувала своє завдання. Цілий день діти знаходилися у притулку на очах завідуючої і відпускалися лише ввечері, деякі залишалися на ніч у притулку. Приємно було бачити ставлення дітей до завідуючої – тучного нічого не було. Діти цілий день зайняті грою або слухають розповіді; будь-яка безпечність зупиняється і тим самим дитина зникає до порядку, а добре насіння, закладене у дитину, залишається надовго.

Зовсім інше ставлення зафіксоване у Великохутірському притулку. Братство при Петропавлівській церкві відкрило також притулок. Притулок, скоріше за все, знаходиться у завідуванні отця настоятеля церкви – священника Тихона Нестеренка. Але що це за притулок! Комісія надає зборам право судити про доцільність цієї установи. Земство видало субсидію у

притулок 50 крб. Діти були зібрані на вигоні поблизу могили, яка служила місцем збору; викопані дві пічки для приготування їжі і притулок готовий. Кожен день діти збиралися на сніданок та обід, а весь інший час були або у себе вдома без усякого нагляду, або бродили по городам, звичайно, чужим, або шаталися по великому полю-вигну без певних занять. При відвіданні одним із членів Комісії згаданого табору, під назвою притулок-ясла, дітей біля пічки було троє. На питання, де інші діти, відпочиваючі тут дві жінки заявили, що пообідали та й розійшлися по хатах. Про те, що діти, ймовірно, обідали можна судити по обстановці: стоять горшки і миски, з яких доїдають залишки собаки. На питання, де розміщуються діти у непогоду, прислуга повідомила, що такої погоди не було і поки що у приміщенні немає потреби. Відповідно до зібраних довідок, діти були у віці від двох до семи років; збиралися декілька разів у церковну школу і під керівництвом отця-настоятеля співали «Господи Помилуй» та інші божественні піснопіви. Корисність такого притулку-ясел Комісія заперечує, а відповідно асигновані земством 50 руб. не досягли свого призначення, а були використані на створення безкоштовної столової, абсолютно не потрібної» [7, 70–72].

Джерела і література

1. Русаневич А. Пособие для устройства в деревнях детских летних яслей-приютов; значение их для народа и подробное описание игр и полезных с детьми занятий в приютах / А. Русаневич. – М., 1906.
2. Ясли-приюты в Козелецком уезде в 1916 г. // Нежинец. – 1917. – № 7.
3. Гужва О. Ясла-притулки як форма опіки над дітьми в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. Гужва, О. Кравченко // Волинські історичні записки. – Луцьк, 2010. – Т. 5.
4. Баздирева Е. М. Роль приватної ініціативи жіноцтва у справі суспільного виховання дітей (за матеріалами Катеринославської губернії початку XX століття) / Е. М. Баздирева // Грані. – 2010. – № 4.
5. Павлов С. Ясли-Приюты / С. Павлов. – СПб., 1902.
6. Жбанков Д. Н. О деятельности санитарных бюро и общественно-санитарных учреждений в земской России : Краткий исторический обзор / Д. Н. Жбанков. – М., 1910.
7. Журналы Золотоношского уездного земского собрания 52-й очередной сессии, заседания 15 и 16 ноября 1916 г. С докладами. – Золотоноша, 1917.

Василь Отземко

КИРИЛО СТЕЦЕНКО І ЙОГО ТВОРЧА СПАДЩИНА

Кирило Григорович Стеценко – відомий український композитор, хоровий диригент, викладач і громадський діяч (24.05.1882–29.04.1922). Народився К.Г. Стеценко у с. Квітках Канівського повіту Київської губернії (тепер – однойменне село у Корсунь-Шевченківському районі